

תרומה: כיצד מותר לקשור את הנעליים בשבת

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע מרחיבה התורה בעניין עשיית המשכן, ומספרת שחלק מהיריעות היו עשויות 'מעורות תחשים'. מהו תחש? הגמרא במסכת שבת (כח ע"ב) כותבת, שקרן אחת הייתה לו במצחו, הוא נזדמן למשה בדרך לא רגילה למדבר, עורו מורכב ממספר צבעים (תרגום יונתן) ולא ידעו חכמים להחליט האם הוא חיה או בהמה.

חלק מהחוקרים רצו לומר שכוונת התורה לג'רפה, שעורה צבעונית, ויש לה קרן קטנה בראש. למרות שכיום לא נהוג לאכול את הג'רפה (וצריך שחומרי המשכן יהיו כשרים) כפי שראינו בעבר (נח שנה א'), אין מחלוקת בין הפוסקים על כך שיש בג'רפה את סימני הכשרות הנצרכים, והסיבה שלא אוכלים אותה היום טמונה במחלוקת הפוסקים האם צריך מסורת שאכלו את אותה החיה בעבר. עם כל זאת, כשם שבפרשני המקרא אין הסכמה בזיהוי התחש כך גם בחוקרים, ויש הסוברים שמדובר בגירית או ביונק ימי. את יריעות המשכן, קשרו אחת לשנייה באמצעות קרסים. בעקבות כך הפעם מנסוק במלאכת קושר ובשאלות, מתי עוברים על איסור דאורייתא בקשירה, כיצד יש לקשור את הנעליים בשבת והאם מותר להשתמש באזיקון¹.

קשר הספנים

אלו קשרים מותרים? הגמרא במסכת שבת (קיא ע"ב) כותבת, שישנם קשרים שהעושה אותם בשבת עובר על איסור דאורייתא, יש שבאיסור דרבנן, ויש מותרים לכתחילה. האסור מדאורייתא, הוא למשל הקשר שבאמצעותו קושרים את החבל לספינה. האסור מדרבנן, הוא הקשר שבאמצעותו מחברים את הספינה לרציף, והמותר לכתחילה הוא הקשר בו אשה קושרת את הסינר שלובשת. הגמרא ממשיכה ומביאה עוד דוגמאות, יש סנדלים שאסור מדאורייתא לקשור את החוט שלהם בשבת, כמו סנדל הרצענים, יש שקשירתם מהווה איסור דרבנן, ויש שמותרים לכתחילה, כמו הסנדל של בני מחוזה, ובלשון הגמרא:

"איתמר: היתיר רצועות מנעל וסנדל, תני חדא: חייב חטאת, ותניא אידך: פטור אבל אסור, ותניא אידך מותר לכתחילה. קשיא מנעל אמנעל, קשיא סנדל אסנדל! מנעל אמנעל לא קשיא, הא דקתני חייב חטאת - בדאושכפי (= סנדלים), פטור אבל אסור - בדרבנן, מותר לכתחילה - בדבני מחוזה (= שם של מקום)."

מחלוקת רש"י ורמב"ם

כיוון שהגמרא לא כותבת בפירוש איזה קשר אסור מדאורייתא, דבר זה הוביל למחלוקת ראשונים בנושא:

א. **רש"י** (ד"ה קיטרא, מפתח) **והרא"ש** (טו, א) פירשו, שכל שהקשר נעשה ליותר זמן, כך איסורו חמור יותר. למשל, קשר שאשה קושרת את סינרה מותר לכתחילה, כיוון שרגילים לפותחו כל יום. לעומת זאת, הקשר שאיתו קושרים את הספינה לרציף אסור מדרבנן, כיוון שקושרים אותו לשבוע. קשר שאיתו קושרים את החבל לספינה אסור מדאורייתא, כיוון שהוא מחובר שם לעולם.

ב. **הרי"ף** (מא ע"ב בדה"ר) **והרמב"ם** (שבת י, א) הקלו ופסקו, שלא מספיק שהקשר יהיה לזמן ארוך וכהבנת הרא"ש, אלא גם צריך שהוא יהיה קשר אומן. אם רק אחד מהתנאים מתקיים יש בכך איסור דרבנן, ואם אף אחד מהם לא מתקיים כלל - אין איסור באופן הקשר, ובלשון הרמב"ם:

"הקושר קשר של קיימא והוא מעשה אומן חייב, כגון קשר הגמלין וקשר הספנין וקשרי רצועות מנעל וסנדל שקושרים הרצענים בשעת עשייתן וכן כל כיוצא בזה, אבל הקושר קשר של קיימא ואינו מעשה אומן פטור, וקשר שאינו של קיימא ואינו מעשה אומן מותר לקושרו לכתחילה."

להלכה נחלקו **השולחן ערוך והרמ"א** (שיז, א). השולחן ערוך כהרגלו פסק כדעת הרמב"ם, שצריך את שני התנאים כדי להתחייב באיסור דאורייתא, קשר לזמן ועשוי כמעשה אומן, וכן פסק **הרב עובדיה** (חזון עובדיה) והרמ"א פסק כדעת הרא"ש, שמספיק שהקשר יהיה קשר שקיים לעולם, וכן פסק **המשנה ברורה** (שם).

למרות זאת כפי שהוסיף הרמ"א בסוף דבריו, למעשה האשכנזים נוהגים להחמיר כשני הפירושים: כלומר, מצד אחד חוששים לדעת הרא"ש והקושר קשר לזמן עובר על איסור דאורייתא. מצד שני, למרות שלדעת הרא"ש אין איסור בקשירת קשר אומן לזמן קצר, בגלל שחוששים לדעת הרמב"ם - דבר זה אסור (ועיין פרי מגדים אשל אברהם שיז, ג).

קשר אומן

מהו אותו 'קשר אומן' שאסר הרמב"ם לעשותו, ובעקבותיו צעדו השולחן ערוך והרמ"א?

א. **ערוך השולחן** (שיז, א) כתב, שקשר אומן כשמו - 'שבעשיית הקשר יש איזו אומנות שההדיוט לא יכול לעשות'. ב. **הט"ז** (שיז, א) התקשה לפרש כך. הוא תמה, אם 'קשר אומן' הוא קשר שרק אומן יכול לעשותו, מסתמא מדובר בקשר העשוי לאורך זמן! אבל אם אכן כך, אז כיצד נקט לדעת הרמב"ם הגדרת 'קשר אומן' איננה כוללת בתוכה תנאי שהקשר עשוי לזמן רב?

לכן פירש, שקשר אומן, הכוונה לקשר הקשור חזק ויציב שלא דווקא אומן יכול לעשותו, אלא כל אדם. לכן מצד אחד, מדובר בקשר חזק שנחשב מעשה אומן, ומצד שני, בגלל שאנשים עושים קשר חזק אפילו לזמן קצר (ובניגוד לקשר אומן שתמיד קושרים אותו לזמן ארוך), ישנו מצב בו הקשר הוא קשר אומן, אך עשוי לזמן קצר.

גם מדברי **הסמ"ג** (לאווין סה) משמע שסבור כמו הט"ז, משום כך פסק שאסור לעשות קשר בראש חבל - כיוון שהוא נחשב קשר אומן ובפשטות לא מדובר בקשר שרק אנשי מקצוע יכולים לעשותו. כמו כן **השלטי גיבורים** פסק, שראוי שלא לעשות אפילו קשר

¹ דנו הפוסקים בשאלה, מה ההבדל בין קושר לתופר, הרי בשניהם מחברים דבר למשנהו. **ערוך השולחן** כתב, שבקושר מחברים בצורה שאם ירצו להפריד, לא ייגרם נזק. לעומת זאת אם ירצו להפריד תפירה ייגרם נזק. משום כך כפי שנראה בהמשך, אחד התנאים ליצירת קשר הוא עשייתו לאורך זמן, כיוון שאפשר לפרק קשר ללא נזק, כדי שעשייתו תחשב מלאכה משמעותית, צריך שיהיה לו קיום לזמן (מנחת שלמה ב, א).

על גבי קשר, שלמרות שלכאורה מדובר בקשר פשוט, ייתכן שמדובר בקשר אומן האסור מדרבנן (ואם עושים אותו גם לזמן ארוך - אז אסור מדאורייתא), וכן פסק הרמ"א כיוון שכתב שאיננו בקיאים מהו קשר אומן:

"ויש אומרים דיש ליזהר שלא להתיר שום קשר שהוא שני קשרים זה על זה, דאין אנו בקיאים איזה מקרי קשר של אומן דאפילו בשאינו של קיימא אסור לקשרו והוא הדין להתירו, וכן נוהגין. והא דבעינן ב' קשרים זה על זה, היינו כשקושר ב' דברים ביחד, אבל אם עשה קשר * בראש אחד של חוט או משיחה, דינו כשני קשרים."

לפי דברים אלו של הרמ"א (שכמותם גם פסק הבן איש חי) עולה, שכאשר קונים למשל לחם וכדומה בסופר, וקושרים את השקית בקשר על גבי קשר, אם כפי שכתב הרמ"א קשר על גבי קשר נחשב מעשה אומן, כשם שאסור לקושרו בשבת - כך אסור להתירו, ומי שרוצה להוציא את הלחם יאלץ לקרוע את השקית - לקלוקל שהותר לצורך הוצאת אוכל.

אמנם, במקום צורך (למשל שהחלה שנשאת בשקית תתייבש) מותר להתיר את הקשר משלוש סיבות: קודם כל, יש שחלקו על חומרת הרמ"א, כמו הברכי יוסף והילקוט יוסף. דבר נוסף, החזון איש כתב, שמכיוון שמדובר בחומרא בלבד, החמירו רק לקשור קשר כפול ולא להתירו. נקודה שלישית, גם לדעת הרמ"א, מדובר באיסור דרבנן שבמקום צער מותר לעשותו.

קשר של קיימא

לאחר שראינו את הדיון בהגדרת קשר אומן, יש לראות את הצד השני במשוואה זו, מה נחשב קשר של קיימא בו הרא"ש והרמ"א מחמירים. מחלוקת זו כפי שנראה בהמשך, משפיעה בין השאר על השאלה האם מותר לעשות קשר על גבי עניבה וכפי שמצוי בנעליים (לאחר שכאמור הרמ"א החמיר בקשר על גבי קשר בעקבות השלטי גיבורים):

א. **האורחות חיים** (שבת סי' קו) כתב, שרק אם מתירים את הקשר בו ביום, אין בכך איסור. משום כך פסק, שאותם המכנסיים שרגילים לקושרם לשבוע שלם אין להתירם בשבת, מכיוון שבעשיית קשר זה יש איסור דרבנן, וממילא יש איסור להתירו. כדעה זו פסק גם הט"ז, ולכן כתב שבשביל שלא יהיה איסור בקשר על גבי עניבה צריך להתירו בו ביום.

ב. **הבית יוסף** הבין בדעת ה**טור**, שרק קשר העשוי לשבוע ומעלה נחשב קשר האסור מדרבנן, ומשום כך הרב עובדיה שהלך בעקבותיו פסק, שמותר לקשור לכתחילה קשר על גבי עניבה ובתנאי שתוך שבוע מתירים אותו. הביאור הלכה כתב שמעיקר הדין הלכה כדעה הראשונה, אך במקום מצווה וכדומה אפשר לסמוך על שיטה זו.

קשר על גבי עניבה

א. **המרדכי** (רמז שפו) כתב, שדווקא עניבה על גבי עניבה מותר, אבל עניבה על גבי קשר אסורה. ראייה לדבריו הביא מדברי הגמרא הכותבת, שאם נפסק החבל שעל הדלי, מותר לקושרו - משמע לקושרו בלבד, ולא קשר על גבי עניבה. **המגן אברהם** (שם, טו) **והט"ז** (שם, ז) הסכימו איתו שקשר זה אסור בשבת, אבל כתבו שאם מתירים אותו בו ביום - מותר לעשותו.

ב. **הרמ"א** (שי"ז, ה) חלק ופסק כדעת **האגור** (סי' תסה), שדווקא קשר על גבי קשר אסור, אבל עניבה כלל לא נחשבת קשר, לכן אין איסור לקשור עניבה על גבי קשר, וכן פסקו **הלבוש** (שם, ה), **הגר"א** (שם) **והציץ אליעזר** (ז, ט). **הרב עובדיה** (שם, עמ' יו) פסק שמעיקר הדין מותר וכפי שפסק הרמ"א, אלא שטוב להחמיר להתירו תוך **שבוע**.

אם כן למעשה לרוב הפוסקים כלל אין איסור בעניבה על גבי קשר, אך המחמירים בכך מבוססים על שיטות הראשונים בהגדרת קשר קיימא. הט"ז והמגן אברהם שכתבו שצריך להתיר אותו בו ביום וכדעת האורחות חיים, ולדעת הרב עובדיה (שמעיקר הדין מתיר לכתחילה), אך טוב להתירו תוך שבוע, כהבנת הבית יוסף בטור.

אדם פרטי או ציבור

לאחר שראינו את מחלוקת הפוסקים בשאלה איזה קשר נחשב קשר לזמן, נסיים במחלוקת נוספת בפוסקים בשאלה, כיצד מודדים את הזמן. כלומר, האם הזמן הוא פרטי, ואדם יכול להחליט הוא קשר ליום אחד למרות שבדרך כלל קושרים את אותו הקשר להרבה זמן, או שהולכים על פי מנהג העולם ודעתו של האדם הפרטי בטיילה:

א. לעיל ראינו את דברי הט"ז שהתקשה בהגדרת קשר אומן לדעת הרמב"ם ומשום כך כתב, שלא צריך קשר יוצא דופן בשביל לקשור באומנות, ודי בקשר חזק, למרות שהקושר מתכוון לקושרו לזמן קצר (שהרי לדעת הרמב"ם אין צורך בקשר לאורך זמן). עולה מדבריו עיקרון, שאין זה משנה כיצד רגילים לקשור, וצריך שהאדם הקושר ברגע זה יתכוון לעשותו לאורך זמן.

דוגמא נוספת, **הפרי מגדים** (אשל אברהם שם, ו) תמה, מדוע הרמ"א כותב שאדם הקושר את סוף פתיל הציצית בשבת עובר על איסור דאורייתא, הרי הקושר יכול להתכוון להתיר את הקשר במוצאי שבת! ברור מדבריו, שאין זה משנה שבדרך כלל קושרים את אותו הקשר לזמן ארוך, ומה שמהווה משמעות היא כוונת הקושר הנוכחי (ועיין רבי עקיבא איגר שי"ז, א).

ב. **המשנה ברורה** (ביאור הלכה ד"ה הקושר) חלק וסבר, שכוונת הקושר אינה משנה, ואם מדובר בקשר שרגילים לעשותו לזמן ארוך - דינו כקשר של קיימא שלדעת הרא"ש אסור מדאורייתא, וכן כתב גם **הבית מאיר** (שם). ראייה לדבריו הביא מכך שהרא"ש הגדיר קשר הספנין כקשר של קיימא, אך אם דין זה תלוי בדעת הקושר וכפי שטען הט"ז, מדוע פשוט שקשר זה נחשב של קיימא?! יכול להיות שהקושר קשרו ליום אחד, ואז לדעת הרא"ש הקשר מותר לכתחילה! אלא וודאי שלא הולכים אחרי כוונת הקושר, ובלשונו:

"אך זה אתפלא על הט"ז שכתב לדעת הרא"ש הכל תלוי בדעת האדם הקושר לחוד, ולפי זה אפילו בקשר הגמלין והספנין אם דעתו בעת הקשר להתירו ביומו אין עליו שם קשר כלל, ולפי עניות דעתי צריך עיון גדול בזה, ונראה דבעינן שלנו שדרך כל העולם לעשותו לקביעות לא אזלינן בתר דעתו, וכן כתב בספר בית מאיר."

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...²